

به نام خداوند جان و خرد

کزین برتر اندیشه برنگذرد

کلاس درس

محیط پرورش تفکر

راهبردهای پرورش تفکر منطقی، انتقادی و خلاق

بلال (رضا) خالقیان

شناسنامه کتاب ①

شماره کتابشناسی ملی	۳۸۸۷۴۵۵
سرشناسه	خانقاری، بهار
عنوان و نام پدیدآور	کتابهای درسی محیط پرورش تفکر راهبردهای پرورش تفکر، منطق، انتقادی و خلاق
مشخصات نشر	تهران: نشر مهajer ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	۲۳۶ ص. - مصور جدول نمودار
نامیهیت فهرست نویسی	فهرست نویسی
یادداشت	کتابنامه ص ۲۳۱-۲۳۶، همچنین به صورت اینترنتی.

مجموعه پرورش تفکر

تألیف: بهار خانقاری

ویراستار: مریم خلیلی

چاپ دوم: ۱۴۰۳

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی: نگارش

چاپ و صحافی: نگارش

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۵-۱۴۶-۹

دفتر مرکزی و پخش: خ انقلاب، خ فجر رازی، پست نیک پور، پلاک ۵ طبقه اول

تلفن: ۶۶۹۵۲۲۰۰-۶۶۴۱۰۰۳۶

Email: nashr_mohajer@yahoo.com / www.mohajerpub.ir

« فهرست مطالب »

۱۰	پیشگفتار
۱۴	فصل اول: اهمیت و ضرورت
۱۶	مقدمه
۱۹	الف - جایگاه تفکر از دیدگاه قرآن کریم و اسلام
۲۴	ب - جایگاه تفکر از دیدگاه برخی از دانشمندان و متفکران مسلمان
۲۹	ج - جایگاه تفکر از دیدگاه فیلسوفان و صاحب نظران تعلیم و تربیت
۲۹	دیدگاه سقراط
۳۰	دیدگاه افلاطون
۳۲	دیدگاه ارسطو
۳۴	دیدگاه دکارت
۳۴	دیدگاه بیکن
۳۶	دیدگاه اسپینوزا
۳۶	دیدگاه دیویی
۳۸	دیدگاه لپین
۳۹	د - جایگاه تفکر از دیدگاه برخی از روان شناسان
۳۹	دیدگاه پیازه
۴۰	دیدگاه برونر
۴۱	دیدگاه راجرز
۴۱	دیدگاه مزلو
۴۲	دیدگاه ویگونسکی
۴۳	متفکران استثنایی در تاریخ تفکر و اندیشه
۴۴	سقراط
۴۵	کپرنیک
۴۵	برونو
۴۶	گالیله
۴۷	اسپینوزا
۴۷	ابوعلی سینا
۴۹	ملاصدرا (صدرالمتألهین)
۵۰	پرسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری

۵۱	فصل دوم: تعریف و طبقه‌بندی
۵۳	مقدمه
۵۴	تعریف فکر و تفکر
۵۸	تفکر اثربخش، کارا و سودمند
۶۰	طبقه‌بندی انواع تفکر و ابعاد آن
۶۱	الف - از دیدگاه اسلام
۶۳	ب - از دیدگاه مولانا
۶۴	ج - از نظر پاسخ به هر پرسش (تفکر همگرا و تفکر واگرا)
۶۶	د - از نظر تعداد افراد (فردی و گروهی یا هم‌اندیشی)
۶۷	هـ - از نظر محتوا، روش و هدف
۶۸	و - سایر انواع تفکر
۷۲	پرسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری
۷۳	فصل سوم: سفسطه، مغالطه و دلیل تراشی
۷۵	مقدمه
۷۶	خطای ذهن
۷۷	سفسطه و تاریخ آن
۷۸	قیاس
۷۹	قضیه
۸۱	انواع و اهداف قیاس
۸۱	۱- برهان
۸۲	۲- جدل
۸۲	۳- خطابه
۸۲	۴- شعر
۸۲	۵- سفسطه یا مغالطه
۸۳	نتایج شناخت سفسطه
۸۴	عوامل مؤثر در سفسطه
۸۶	انواع روش‌های سفسطه
۹۲	پرسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری

۹۳	فصل چهارم: تفکر منطقی
۹۵	مقدمه
۹۵	تعریف منطق
۹۶	موضوع منطق
۹۷	رابطه قیاس و فکر
۹۸	تعریف تفکر منطقی
۹۹	مراحل تفکر منطقی
۱۰۲	ابعاد تفکر منطقی
۱۰۵	مهارت‌های تفکر منطقی
۱۰۷	پرورش تفکر منطقی
۱۰۹	پرسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری
۱۱۰	فصل پنجم: تفکر انتقادی
۱۱۲	مقدمه
۱۱۳	اهمیت و ضرورت
۱۱۴	پیشینه و سابقه تفکر انتقادی و رابطه آن با تفکر منطقی
۱۱۵	تعریف تفکر انتقادی
۱۱۹	عناصر و مهارت‌های تفکر انتقادی
۱۲۱	عناصر یا توانایی‌های ویژه
۱۲۲	عناصر عاطفی تفکر انتقادی
۱۲۳	مهارت‌ها و توانایی‌های عملی تفکر انتقادی
۱۲۴	پرورش تفکر انتقادی
۱۳۲	پرسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری
۱۳۳	فصل ششم: تفکر خلاق
۱۳۵	مقدمه
۱۳۶	پیشینه تفکر خلاق
۱۳۸	اهمیت و ضرورت
۱۴۰	تعریف خلاقیت و آفرینندگی

۱۴۷	انواع خلاقیت
۱۴۸	درجات یا سطوح خلاقیت
۱۵۰	مقایسه خلاقیت و نوآوری
۱۵۰	تعریف تفکر خلاق
۱۵۲	عوامل و عناصر موثر در تفکر خلاق
۱۵۳	الف - عوامل و عناصر شخصیتی
۱۵۴	ب - عوامل و عناصر شناختی
۱۵۴	ج - عوامل و عناصر عاطفی
۱۵۷	ویژگی‌های افراد خلاق
۱۶۲	موانع و عوامل بازدارنده خلاقیت
۱۶۶	پرورش تفکر خلاق
۱۷۰	پرسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری
۱۷۱	فصل هفتم: مفاهیم مرتبط با تفکر
۱۷۳	مقدمه
۱۷۴	تفکر و یادگیری
۱۷۵	تفکر و تدریس
۱۷۶	تفکر و ذهن
۱۷۷	تفکر و هوش
۱۷۹	تفکر و انگیزه
۱۸۰	تفکر و کنجکاوی
۱۸۲	تفکر و علم و دانش
۱۸۳	تفکر و فلسفه
۱۸۵	تفکر و منطق
۱۸۶	تفکر و تعلیم و تربیت
۱۸۸	تفکر و حل مساله
۱۸۹	تفکر و تفکر فرد (فرا شناخت)
۱۹۳	پرسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری
۱۹۴	فصل هشتم: پرورش تفکر در کلاس درس
۱۹۶	مقدمه

۱۹۸	جایگاه و اهمیت تفکر و اندیشیدن در کلاس درس
۱۹۹	مهارت‌های فکری کودکان و نوجوانان
۲۰۲	امکان ایجاد محیط اندیشیدن با شرایط موجود
۲۰۳	تدریس تفکر
۲۰۷	عوامل مؤثر در ایجاد فضای اندیشیدن
۲۱۱	موانع و عوامل بازدارنده ایجاد فضای اندیشیدن
۲۱۵	فرهنگ سازمانی و تفکر
۲۲۰	سبک‌های تفکر
۲۲۳	راهبردها و روش‌های بهبود و توسعه تفکر و اندیشیدن
۲۲۹	برسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری
۲۳۱	فهرست منابع
۲۳۱	الف - منابع فارسی
۲۳۴	ب - منابع انگلیسی

www.ketab.ir

پیشگفتار

کلاس درس، مدرسه، دانشگاه و به طور کلی نظام آموزش و پرورش طبق آراء صاحب نظران و همچنین طبق نتایج و یافته های پژوهشی از ارکان اساسی رشد، پیشرفت و توسعه همه جانبه (علمی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ...) می باشد؛ اما سؤالی که مطرح است این است که این نظام چگونه باید باشد؟ چه فعالیت هایی باید انجام دهد؟ این فعالیت ها چگونه باید انجام شوند؟ تا هدف های مورد نظر تحقق یابند.

از یک سو با نگاهی به وضع گذشته و روال معمول و رایج در مدارس و دانشگاه ها به نظر می رسد که وضعیت موجود، فضایی برای آموختن (آموزش دادن)، یاد دادن و ارائه و انتقال اطلاعات و معلومات از سوی معلم و استاد به دانش آموزان و دانشجویان می باشد. و در این زمینه مقالات و کتاب ها نوشته و همایش ها و کنگره ها برگزار شده است.

از سوی دیگر در طول تاریخ تعلیم و تربیت همواره صاحب نظران معدودی بوده اند که آموزش و پرورش رایج و معمول زمان خود را به چالش کشیده و نکات اساسی و مهمی را مطرح کرده اند؛ که نظرات آنان مورد بی توجهی یا کم توجهی و در برخی موارد مورد بی مهری قرار گرفته اند (مانند: سقراط، ملاصدرا، ابوعلی سینا، پستالوزی، روسو، گالیکه و ...) یکی از نکات اساسی که همواره مورد توجه صاحب نظران تعلیم و تربیت بوده، این است که آموزش دادن، یاد دادن و بیان معلومات، یافته ها و اندیشه های دیگران نه تنها آموزش و پرورش به معنای واقعی نیست، بلکه اصولاً برای این روش اهمیت و ارزشی قائل نیستند، زیرا با بکار بردن این روش امکان تحقق هدف های مورد نظر و رشد و توسعه همه جانبه و به ویژه پرورش، رشد و تعالی انسان امکان پذیر نمی باشد.

علت اصلی این امر از آنجا ناشی می شود که روش «یاد دادن» و «انتقال» اطلاعات و اندیشه های دیگران و همچنین یادآوری و بازشناسی این مطالب در زمان ارزشیابی و امتحان و به عبارت ساده تر حفظ کردن معلومات موجود و سپس بازگرداندن و فراخواندن آن ها از حافظه و به یاد آوردن و بیان کردن یا نوشتن آن ها

بر روی برگه‌های امتحانی و بکار نبردن اندیشه و تفکر و عدم درک و فهم و عدم توانایی تجزیه و تحلیل، ترکیب و ارزشیابی مطالب امری سطحی بوده و این به معنای آموزش و پرورش واقعی و راستین محسوب نمی‌شود.

شاید بر همین اساس بوده که معلم بزرگ، زنده‌یاد دکتر علی شریعتی عبارت پرمغز و محتوای زیر را بیان کرده است:

«ستایشگر معلمی هستم که اندیشیدن را به من بیاموزد، نه اندیشه‌ها را»

لذا آموزش و پرورش واقعی و راستین با تفکر و اندیشیدن سروکار دارد، نه با آموزش دادن اندیشه‌ها و نظرات دیگران. البته باید یادآور شد که دانستن اندیشه‌های دانشمندان و صاحب‌نظران لازم می‌باشد ولی هرگز کافی نیست. به عبارت دیگر این که بگوییم صاحب‌نظران چه گفته‌اند خوب است، ولی باید پرسید تو چه می‌گویی؟ یا چه حرفی و نظری برای گفتن داری؟ و داشتن نظر و رأی در صورتی امکان‌پذیر است که فرد اهل تفکر و اندیشیدن باشد.

برای نشان دادن اهمیت این امر لازم است از مثنوی معنوی مولانا این بیت را بیاوریم. وی در اهمیت تفکر و اندیشیدن این چنین سروده است:

ای برادر تو همه اندیشه‌ای	ما بقی تو استخوان و ریشه‌ای
گر گل بود اندیشه‌ات تو گلشنی	ور بود اندیشه‌ات خار تو هیمة گلشنی

البته برای حفظ امانت و دقت باید گفت در برخی از نسخه‌ها این چنین آمده است: ای برادر تو همان اندیشه - مابقی تو استخوان و ریشه، گر گلست اندیشه تو گلشنی - و بود خاری تو هیمة گلشنی. به هر حال با توجه به این رویکرد که تعلیم و تربیت دارای قلمرو وسیعی می‌باشد و هر کسی که به نحوی با رشد، پیشرفت، پرورش و تعالی انسان در ابعاد مختلف، اعم از شعر و ادبیات، هنر، عرفان، فلسفه و... سروکار دارد را می‌توان در زمره مربیان، اندیشمندان و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت قرار داد، می‌توان از مثنوی معنوی بهره‌های فراوان برد. از جمله دو بیت فوق‌الذکر که در اینجا مولانا از جهت محبت، دوستداری و علاقه به

تربیت، رشد، تعالی و رستگاری انسان او را با لفظ «برادر» مورد خطاب قرار داده و همه وجود اساسی انسان را در «اندیشه و تفکر» خلاصه می‌کند و بقیه را جز استخوان و ریشه چیز دیگری نمی‌داند.

برای تأکید بیشتر در این باره باید از «دکارت» که او را به عنوان پدر فلسفه نو می‌شناسند نیز یاد کرد و جمله معروف او را برای اثبات اهمیت بحث مورد نظر یادآوری کرد: آن‌جا که می‌گوید: «می‌اندیشم، پس هستم». دکارت نیز در بحث فلسفی خود بر اندیشیدن و تفکر تأکید دارد و وجود انسان را از طریق اندیشیدن ثابت می‌کند.

با توجه به نکات فوق و دیدگاه‌های متعدد که در فصل اول درباره‌ی آن بحث می‌شود، باید دانست که کارکرد اصلی آموزش و پرورش در مدرسه، دانشگاه و کلاس درس ایجاد زمینه و فضای مناسب برای اندیشیدن می‌باشد و هدف غایی آن پرورش انسان‌های متفکر و اندیشمند می‌باشد، نه پرورش افرادی که در بهترین شرایط و برای بدست آوردن نمره و مدرک تحصیلی حفظ کردن یافته‌ها، معلومات و اندیشه‌های دیگران را هم و غم خود می‌کنند. به همین جهت در این نوشتار درصدد بحث و بررسی جایگاه و ارزش تفکر و اندیشیدن، به‌ویژه در آموزش و پرورش هستیم، و اثبات این نظر که کلاس درس می‌بایست بستر و فضای لازم و مناسب برای رشد و پرورش مهارت تفکر و اندیشیدن دانش‌آموزان و دانشجویان باشد.

کتاب حاضر در برگرفته هشت فصل با عناوین: اهمیت و ضرورت پرداختن به موضوع مورد بحث یعنی تفکر و اندیشیدن از دیدگاه‌های مختلف، تعریف و طبقه‌بندی تفکر، سفسطه، مغالطه و دلیل تراشی، تفکر منطقی، تفکر انتقادی، تفکر خلاق، مفاهیم مرتبط با تفکر و پرورش تفکر در کلاس درس می‌باشد و هر فصل دارای مقدمه‌ای برای ورود به بحث، سپس توضیح، تعریف، تفسیر، تجزیه و تحلیل موضوعات و در نهایت پرسش‌هایی برای تفکر، تحقیق و بازنگری می‌باشد.

از سوی دیگر با توجه به تغییر رویکرد نظام آموزش و پرورش از حفظ و به ذهن سپردن مطالب و موضوعات درسی توسط دانش‌آموزان به تحقیق، پژوهش و تفکر و اختصاص دادن برنامه‌های درسی و ویژه‌ای برای این منظور، امید است که این نوشتار گامی هر چند کوچک در راستای پرورش دانش‌آموزان و

دانشجویان رشته‌های مرتبط با تعلیم و تربیت در زمینه ایجاد شرایط مناسب در کلاس درس برای تفکر و اندیشیدن باشد.

در پایان یادآوری می‌شود که کتاب حاضر بدون اشکال نبوده و مؤلف سپاسگزار ارائه‌دهندگان پیشنهادات اصلاحی خواهد بود.

بلال (رضا) خالقیان

مدرس دانشگاه فرهنگیان

www.ketab.ir